

Bir Kopuşun Hikayesi: Rusya'nın, Avrupa İnsan Hakları Düzeni ve BM İnsan Hakları Sisteminden Uzaklaşma Süreci

Gül Seda Acet İnce¹

Özet

Bu çalışma, Rusya'nın 1996'da Avrupa Konseyi (AK)'ne üyeliği ile başlayan ve 2022'de Konsey'den ihracıyla sonuçlanan süreci, uluslararası insan hakları hukuku perspektifinden “kopuş” kavramı çerçevesinde incelemektedir. Rusya'nın Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi (AİHS) ve Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi (AİHM) sistemine dahil oluşu, başlangıçta demokratikleşme ve uluslararası meşruiyet arayışının göstergesi olmuştur. Ancak, Çeçenistan savaşları, insan hakları konusundaki ihlaller ve AİHM kararlarının uygulanmaması, entegrasyon sürecinin yüzeysel kalmasına sebep olmuştur. 2014'te Kırım'ın ilhakı, Rusya'nın Avrupa insan hakları değerleriyle ilişkisini zedelemiş; Konsey'de oy hakkının askıya alınması ise Moskova'nın ulusal egemenlik vurgusunu güçlendirerek Avrupa insan hakları düzenine yönelik eleştirilerini yoğunlaştırmıştır. 2022'de Ukrayna'ya yönelik saldırı ise, Rusya'nın AK'den ihraç edilmesine ve AİHM denetiminin tamamen sona ermesine yol açmış, böylece Avrupa merkezli insan hakları mekanizmalarıyla kurumsal bağ tümüyle kopmuştur. Sonuç itibarıyla, Rusya örneği uluslararası insan hakları düzeninin siyasi güç karşısında yetersiz kaldığını göstermektedir.

Giriş

II. Dünya Savaşı sonrasında insan haklarının uluslararası düzeyde korunmasına yönelik girişimler ve ‘uluslararası insan hakları hukuku’ olgusunun kurumsallaşması, bireyin devlet karşısında korunmasını mümkün kılmıştır. Bu gelişme, o zamana kadar bireylerin haklarının korunmasına dair en önemli adımlardan biri olmuş ve kapsamlı bir normatif çerçevesi belirlenmiştir. Soğuk Savaş'tan sonra ise insan hakları, demokrasi ve

1 Dr. Öğretim Üyesi, Malatya Turgut Özal Üniversitesi, Doğanşehir Vahap Küçük MYO, seda.acet@ozal.edu.tr/sedaacet@hotmail.com, 0000-0003-3329-7480

hukukun üstünlüğü ilkeleri küresel ölçekte meşruiyet kazanmış; bu durum uluslararası toplumun insan hakları ihlallerine karşı daha etkin mekanizmalar geliştirmesine zemin hazırlamıştır. Konu ile ilgili Avrupa kıtasında daha belirgin gelişmeler yaşanmış, insan hakları kurumsal manada güvence altına alınmıştır. Bu bağlamda Avrupa Konseyi(AK) ve onun yargısal organı olan Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi (AİHM), ile “Avrupa insan hakları sistemi” oluşturulmuş ve bireylerin uluslararası düzeyde korunmasında önemli bir rol üstlenmiştir.

Avrupa insan hakları sisteminin kapsamı yalnızca Batı Avrupa ile sınırlı kalmamış; Rusya da bu mekanizmaların bir parçası olmuştur. Rusya'nın bu sisteme dahil oluşu, 1996 yılında AK'ye üye olarak kabul edilmesiyle gerçekleşmiştir (CoE, Resolution 96(2), 1996). Bu katılımıla birlikte Rusya, demokratikleşme, hukukun üstünlüğü ve insan haklarının korunması alanlarında bir dönüşüm vaadinde bulunmuştur (“Russia's Request for Membership”, 1996). Ancak üyeliğin daha ilk yılında Rusya'nın vaatlerinin çoğunu yerine getirmediği ve beklentileri karşılamadığı tespit edilmiştir (“A Review of the Compliance of the Russian Federation”, 1997). Bu da Rusya'nın Avrupa insan hakları sistemine entegrasyonu ve sonrasındaki uyumsuzluk sürecini başlatmıştır.

Bahsi geçen bu uyumsuzluk süreci 2014 yılında Kırım'ın ilhakıyla doruğa ulaşmış ve Rusya'nın Avrupa insan hakları sistemine entegrasyonu konusundaki sorunların daha belirgin olmuştur. Başka bir deyişle Kırım ilhakı, Rusya'nın Avrupa insan hakları sisteminden sistematik bir kopuşunun başlangıcı olarak değerlendirilmektedir. Bu dönemde, AK'nin Rusya'nın oy hakkını askıya alması, AİHM kararlarının uygulanmaması ve sivil toplum üzerindeki baskıların artması gerilimin derinleşmesine yol açmıştır.

Kırım'ın ilhakıyla başlayan kopuş süreci, Rusya'nın Suriye iç savaşına doğrudan müdahalesi ve Gürcistan ile Ukrayna'daki ayrılıkçı hareketlere verdiği destekle devam etmiştir. Bu gelişmeler, Rusya'nın uluslararası toplumla ilişkilerinde derin bir kopuşa yol açmış; insan hakları alanında hem AK ve AİHM nezdinde hem de Birleşmiş Milletler (BM) düzleminde yoğun eleştirilerin hedefi olmuştur. 2022 yılında Ukrayna'ya yönelik geniş çaplı askeri saldırının ardından, AK tarihinde bir ilk yaşanmış; Rusya, Konsey üyeliğinden resmen çıkarılmıştır ve AİHM yargı yetkisini yitirmiştir. Bu kararlar Rus vatandaşlarının AİHM'e başvuru hakkı sona ermiş ve Rusya'nın Avrupa insan hakları sisteminden tam ve kurumsal bir kopuş gerçekleşmiştir.

Avrupa kurumlarından dışlanan Rusya, bu süreçte BM insan hakları mekanizmalarına yönelmiştir. BM Genel Kurulu'nun Ukrayna'daki ihlaller nedeniyle aldığı kınama kararları, Rusya'nın İnsan Hakları Konseyi üyeliğinin

askıya alınması ve BM özel raportörlerinin yayımladığı raporlar, ülkenin uluslararası sistemdeki yalnızlığını pekiştirmiştir. Bu gelişmeler, Rusya'nın insan haklarını artık evrensel standartlar yerine kendi ulusal çıkar ve güvenlik öncelikleri çerçevesinde yorumladığını ortaya koymaktadır. 2014-2025 yılları arası, hem Rusya'daki insan hakları ihlallerinin hem de uluslararası normların dayanıklılığının sınındığı bir dönem olmuştur.

BM Genel Kurulu, söz konusu yıllar arasında Rusya'nın insan hakları siciline ilişkin çok sayıda karar, tasarı ve oylama gerçekleştirmiş; özellikle Kırım, Ukrayna'nın doğusu, siyasi tutuklular, medya özgürlüğü ve sivil toplum üzerindeki baskılar gündem olmuştur. Bu kararlar, hem Rusya'nın uluslararası hukuka uyumunu hem de küresel insan hakları rejiminin siyasal niteliğini sorgulayan önemli bir çerçeve sunmaktadır. Rusya'nın insan hakları politikaları, iç dinamiklerle dış baskıların kesiştiği bir noktada şekillenmiştir. Devletin “egemen demokrasi” ve “ulusal güvenlik” kavramlarını merkeze alan söylemi, uluslararası normlarla sıklıkla çelişmiştir. Bu açıdan söz konusu dönem, Rusya'nın insan hakları sicilinin yalnızca ulusal hukuk perspektifinden değil, uluslararası toplumun ortak tutumundan da okunmasına imkân tanımaktadır.

Bu bölümde, Rusya'nın 2014–2025 yılları arasındaki insan hakları ihlalleri ve Avrupa merkezli insan hakları sisteminden kopuş süreci ele alınmaktadır. Temel amaç ise, Rusya'nın AK ve AİHM ile ilişkilerinin kopuş noktasına nasıl geldiğini, BM sisteminde ortaya çıkan yeni dinamikleri ve bu gelişmelerin uluslararası insan hakları düzeni açısından doğurduğu sonuçları analiz etmektir. Bu çerçevede bölüm üç temel soruya yanıt aramaktadır: Rusya'nın AK ve AİHM ile ilişkilerinde kopuşa yol açan siyasi ve hukuki gelişmeler nelerdir? Bu kopuş, Rus vatandaşlarının bireysel hak arama mekanizmaları açısından ne tür bir boşluk yaratmıştır? BM insan hakları sistemi, Rusya'nın izolasyonu karşısında ne ölçüde etkin olabilmıştır? Sonuç olarak, “Bir Kopuşun Hikâyesi”, yalnızca Rusya'nın Avrupa insan hakları sisteminden ayrılışını değil; aynı zamanda uluslararası insan hakları rejiminin sınırlarını, devlet egemenliği ile evrensel değerler arasındaki gerilimi ve uluslararası kurumların siyasi krizler karşısındaki kapasitesini de tartışmaya açmaktadır. Bu yönüyle, söz konusu kopuş, sadece Rusya'nın değil, tüm küresel insan hakları düzeninin geleceğini sorgulatan bir örnek niteliği taşımaktadır.

1. Avrupa İnsan Hakları Sisteminde Rusya (1996–2014)

Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle Avrupa'da “entegrasyon ve evrensel değerler” kavramları ön plana çıkmıştır. Bu değerleri koruma ve kurumsallaştırma çabaları ise kendini AK ve AİHM kurumsal yapısında

göstermiştir. 1949'da insan hakları, hukuk devleti ve demokrasiyi korumak amacıyla teşkil edilen AK, en eski bölgesel hükümetlerarası örgüttür ("Statute of the Council of Europe", 1949). Konsey, üye devletler arasında ortak demokratik değerleri güçlendirmeyi hedeflerken, kabul ettiği uluslararası sözleşmeler aracılığıyla insan hakları standartlarını geliştirmeyi amaçlamıştır. Bu sözleşmelerin en önemlisi, 1950'de kabul edilen Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi (AİHS)'dir ("Convention for the Protection", 1950). 1959'da ise bu sözleşmenin uygulanmasını denetlemek üzere AİHM kurulmuştur ("European Court of Human Rights", t.y.). Bağımsız yapısı ve bağlayıcı karar verme yetkisi sayesinde AİHM, AİHS'nin tamamlayıcı bir unsuru haline gelmiştir. Mahkeme, bireylerin ve devletlerin hak ihlali iddialarını inceleyen ve bağlayıcı kararlar verebilen bağımsız bir yargı organıdır (Demir, 2021; Shany, 2014). Bu yönüyle AİHM, üye devletlerin sözleşme yükümlülüklerine uygun davranmalarını sağlayarak Avrupa genelinde ortak bir insan hakları standardının oluşmasına katkıda bulunmaktadır ("European Court of Human Rights", t.y.).

Rusya, Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından 1991'de bağımsız bir devlet olarak uluslararası arenada yerini alırken, Batı ile ilişkilerini normalleştirme ve Avrupa kurumlarına entegrasyonu önemli hedefleri olarak belirlemiştir (Busygina & Kahn, 2020). Bu bağlamda, 1992'de yapılan üyelik başvurusu sonrasında uzun müzakerelerin ardından Rusya, Konsey'in 96(2) Sayılı 1996 tarihli kararı ile AK'ye resmen üye olmuştur (CoE, Resolution 96(2), 1996). Konsey'e üyeliğin ardından Rusya, 1998'de AİHS'ni onaylayarak vatandaşlarının AİHM'ne bireysel başvuruda bulunmasına izin vermiş ("European Court of Human Rights, Russia", 2022) ve hukuk devleti ilkelerine uyma taahhüdünde bulunmuştur. Bu gelişmeler, Avrupa açısından kıtanın siyasal ve kültürel bir dönüşümün işareti olarak okunurken, Rusya açısından ise, hem uluslararası meşruiyetin yeniden inşası hem de yeni döneme yönelik bir aidiyet beyanı anlamı taşımaktadır. Başka bir deyişle, Rusya'nın AK'ye kabulü, hem diplomatik bir adım hem de sembolik bir mesaj olarak değerlendirilmelidir. Rusya'nın bu tarihi adımı üç fırsat sunuyordu (Janis, 1997: 95): Birincisi, dağılmanın ardından 'Avrupa' olarak tanımlanan eksene yeniden katılma imkanı; ikincisi, eski Sovyet mirasını geride bırakma yönünde sembolik bir hamle; üçüncüsü ise uluslararası meşruiyet kazanma imkanı. Bu fırsatlar, Rusya'nın Avrupa ile entegrasyonu ve uluslararası normlarla uyum sağlama hedefini de somutlaştırmasına zemin hazırlamıştır.

Her ne kadar Rusya'nın AK'ye üyeliği ve AİHS'yi onaylaması, insan hakları ve hukuk devleti ilkeleri açısından önemli bir dönüm noktası olarak değerlendirilmiş olsa da, bu olumlu hava kısa sürede dağılmış, uygulamada pek çok eksiklik ve sorun görülmüştür (Bowring, 2000: 54). Ülkede demokratik

kurumların güçlenmesi yerine devletin merkeziyetçi yapısının yeniden pekişmesi ve güvenlik öncelikli politikaların ön plana çıkması, Rusya'nın Avrupa ile ilişkilerinde yeni bir döneminin başlangıcını oluşturmuştur (Ağır & Baharççek, 2015:52-53). Ayrıca, yaşanan gelişmeler bu olumsuz tabloyu daha da derinleştirmiştir. Nitekim 1990'ların ortalarından itibaren Rusya ile Çeçen ayrılıkçı güçler arasında yaşanan iki savaş (1994–1996 ve 1999–2000), sivil kayıplar ve ciddi insan hakları ihlallerine yol açmıştır (Evangelista, 2002). Bu ihlaller de Uluslararası Af Örgütü Raporlarında da dünya kamuoyuyla paylaşılmıştır (“Amnesty International Report”, 2003). Söz konusu ihlallerin ardından Rusya aleyhine AİHM'ne çok sayıda bireysel başvuru yapılmış, mahkeme, Çeçenistan'da yaşanan ağır insan hakları ihlallerinden doğrudan Rusya'yı sorumlu tutmuştur. [Case of Khashiyev and Akayeva v. Russia, 2005, Applications nos. 57942/00 and 57945/00), (Case of Baysayeva v. Russia, 2007, Application no. 74237/01), (Case of Musayev and Others v. Russia. Applications nos. 57941/00, 58699/00 and 60403/00), (Case of Murtazaliyeva v. Russia, 2018, Application no. 36658/05)]. Örnek mahiyetinde yer verilen bu kararlar, Çeçenistan'daki insan hakları ihlallerine dair AİHM'in yaklaşımını ve Rusya'nın Sözleşme kapsamındaki yükümlülüklerini net bir şekilde ortaya koymaktadır.

Bu süreç, Moskova'da giderek artan bir rahatsızlığa yol açmıştır; zira insan haklarının evrensel standartları, devletin iç işlerine müdahale olarak algılanmaya başlamıştır. Rusya'nın AK Daimi Temsilcisi Soltanovski, insan haklarının siyasallaştırıldığı yönünde eleştirilerde bulunarak “İnsan haklarının korunması artık yüce bir değer ve bu örgütün temeli olarak değil, yalnızca jeopolitik rakiplerle mücadele etmek için popülist bir araç olarak görülüyor.” açıklamasını yapmıştır (Casier, 2018). Bununla birlikte, Rusya'daki hukuki ve yargısal reform eksiklikleri (“Think Tank-Human Rights”, 2016) ile Çeçenistan'daki askeri operasyonlar ve ceza infaz sistemi gibi alanlardaki ciddi ihlaller, birçok uluslararası raporda açıkça dile getirilmiştir. Dolayısıyla Rusya-AK ilişkilerinde ait olmak ve gerekeni yapmak arasındaki uyumsuzluk sıkça kendini göstermiştir.

AK, Rusya'ya kapılarını açan ilk Batılı kurum olmuş, ancak ülkenin Konsey standartlarına uyum sağlayacağı yönündeki beklentiler tam olarak karşılanmamıştır. Rusya'nın üyeliği sonrasında, Konsey'in kuruluş normları üzerinde beklenen dönüştürücü etki sağlanamayınca, özellikle Moskova özelinde beklenen ve gerçekleşen arasındaki gerilim belirginleşmiştir. Bu durum, Avrupa-Rusya ilişkilerinde “co-optation/içselleştirme” ve “conditionality/koşulluluk” tartışmalarını yeniden gündeme taşımıştır (Brummer, 2024: 260). Rusya'nın Avrupa kurumlarıyla ilişkisi, yalnızca resmi üyelik veya katılım düzeyinde değil, aynı zamanda normların içselleştirilmesi

ve uygulanması boyutunda da sorgulanmaya başlamıştır. Zira, aidiyetin sembolü olan kurumlara dahil olunmuş, ancak bu aidiyetin öngörülen içeriği hiçbir zaman tam anlamıyla benimsenmemiştir. Bu bağlamda AK, Rusya açısından hem bir meşruiyet kaynağı hem de bir kısıtlayıcı çerçeve işlevi görmüş; bu ikilem, ilerleyen dönemde yaşanacak kopuşun da erken habercisi olmuştur.

Sonuç itibarıyla, bu dönem hem bir entegrasyonun hem de bir “kopuş hikayesi”nin yazıldığı dönem olmuştur. AK’ye katılım ve AIHM’ye taraf oluş, bir yandan uluslararası topluma dönüşün sembolü; diğer yandan, devlet egemenliği ile uluslararası normlar arasındaki gerilimi açığa çıkaran bir ikilem oluşturmıştır. Bu ikilem, ilerleyen yıllarda Rusya’nın giderek içe kapanmasına, uluslararası insan hakları sisteminden uzaklaşmasına ve nihayetinde bu sistemle bağlarını koparmasına zemin hazırlamıştır.

2. Kırım İlhakı Sonrası Dönem: Artan Gerilim ve Uzaklaşma (2014–2021)

2014, Rusya’nın Avrupa insan hakları sistemi ile ilişkilerinde belirgin bir kopuşun başladığı yıl olmuş, Rusya’nın Avrupa insan hakları mekanizmalarına yaklaşımı temelden değiştirmiştir. Kırım’ın ilhakı, sadece uluslararası hukukun temel ilkelerinin ihlali değil, aynı zamanda Rusya’nın Avrupa değer sisteminden ayrılışın simgesi olmuştur. Başka bir deyişle, AB-Rusya arasında bir “stratejik ortaklık” fikrini yerle bir etmiştir (Zaslavskaya & Averre, 2018: 147). Bilindiği üzere, Rusya, 2014’te Ukrayna’ya bağlı özerk bir bölge olan Kırım’ı askeri güç kullanarak ilhak etmiştir bunu da referandum yoluyla meşrulaştırma yoluna gitmiştir. Ancak bu girişim, BM Genel Kurulu’nun 2014 tarihli 68/262 sayılı kararıyla geçersiz sayılmıştır (A/RES/68/262, 2014). Bu gelişme, Rusya’nın AK ve AIHM ile ilişkilerini ciddi biçimde zedelemiş, üye devletler nezdinde güven kaybına yol açmış ve oy hakkının askıya alınması gibi kurumsal yaptırımların uygulanmasına zemin hazırlamıştır.

Kırım’ın ilhakı sonrası AK, Rusya’ya hızlı ve etkili bir karşılık vermiş ve Rusya’nın oy hakkını askıya almış ve delegasyonun karar alma süreçlerindeki yetkilerini kısıtlamıştır (“CoE, Parliamentary Assembly”, Resolution 2034, 2015). Rusya da bu yaptırıma tepki olarak, 2016’dan itibaren ulusal heyet göndermeme kararı almış ve yıllık 33 milyon avro olan AK bütçesine katkı payını ödemeyi reddetmiştir (“Avrupa Konseyi, Rusya’nın”, 2022). Bu adım, Avrupa insan hakları sisteminin üye devletler nezdinde ciddi ihlaller karşısında uyguladığı yaptırım mekanizmasını ortaya koyarken, Rusya’nın tepkisi AIHM’in bağlayıcı kararlarına karşı gösterilen tepkinin bir örneği olmuştur.

Rusya, oy hakkının askıya alınmasını, uluslararası normların siyasi araç olarak kullanılması şeklinde eleştirmiş ve Avrupa kurumlarıyla ilişkilerinde giderek daha çatışmalı bir tutum benimsemiştir. Haziran 2019’da Rusya’nın askıya alınan oy ve temsil hakları Rus vatandaşların AIHM’ye erişimi sınırlandıracağı ve insan hakları mekanizmalarını zayıflatacağı sebepleri ile iade edilmiştir (Erlanger, 2019).

Bu süreçte Rus vatandaşlarının AIHM’ne başvuru haklarının askıya alınmasının ve uluslararası adalet arayışının engellemesinin Rusya’nın iç politikasında da yansımaları olmuştur. Kremlin bu gelişmeyi Batı’nın Rusya’ya karşı “çifte standart” uyguladığının bir kanıtı olarak göstermiş ve iç politikada milliyetçi söylemi güçlendirmek için kullanmıştır (“Address by President of the Russian”, 2014). Putin’in ‘Yaptırımlar Rusya’dan çok Avrupa’ya zarar veriyor” açıklaması (Sherwin, 2019), Rusya’da Batı karşıtı tutumun yayılmasına zemin hazırlamıştır. AIHM kararlarının bağlayıcılığı üzerindeki tartışmalar, insan hakları temelli hukuk anlayışından uzaklaşmaya neden olmuştur. Bu çerçevede, Rusya Anayasa Mahkemesi 2015 ‘te AIHM hükümlerinin “Anayasa’ya aykırı bulunması halinde uygulanmayabileceği” yönünde bir karar vermiştir. Böylece Anayasa Mahkemesi, Rusya Anayasası’nın AIHM kararları üzerindeki üstünlüğünü ilan etmiştir (Smirnova, 2015). Bu gelişme, Rusya’nın Avrupa insan hakları sistemiyle kurumsal bağlarını zayıflatmıştır.

Bu gelişmeler, iç politikada insan hakları ihlalleri ve sivil topluma yönelik baskıların sistematik biçimde artmasıyla kendini göstermiştir. Öyle ki, 2015’te Rusya’da insan hakları durumu ciddi şekilde kötüleşmişti. Kremlin, sivil toplum, medya ve interneti sıkı kontrol altına almış; “yabancı ajan” ve “istenmeyen örgüt” yasalarıyla STK’ları hedef alarak, bağımsız gazetecileri ve muhalifleri susturmuştur. Kuzey Kafkasya’da çatışmalar sürerken, aktivistler ve kadınlar baskıya maruz kalmış; LGBT bireyler hedef alınmıştır. Uluslararası alanda Rusya, Ukrayna, Kırım ve Suriye müdahaleleriyle eleştirilmiştir (“Russia-Event of 2015”, 2016). İnsan Hakları İzleme Örgütü tarafından raporlarla ispat edilen bu gelişmelere rağmen Kremlin insan hakları konusunda Avrupa standartlarına uyum göstermemeyi tercih etmiştir. Dış politikada ise, Rusya’nın Suriye iç savaşına müdahalesi ve Ukrayna’nın doğusundaki ayrılıkçı hareketlere verdiği destek, Avrupa ve uluslararası toplumla ilişkilerde soruna neden olmuştur. AIHM ve AK’nin tepkileri, Kırım sonrası insan hakları ihlallerini durdurmakta etkisiz kalmış, çünkü Rusya mahkeme kararlarını uygulamıyor ve üyeliği askıya alınsa da tepki göstermeye devam etmiştir. Böylece, iç ve dış politika birbirini desteklemiş, Rusya’nın Avrupa insan hakları sisteminden kopuşunu pekiştirmiştir.

2018 ve 2019 yıllarında AK içinde Rusya'nın tamamen dışlanması önüne geçmek amacıyla sınırlı bir normalleşme girişimi yaşanmış ancak bu durum yapısal bir iyileşme yaratmamıştır. 2020 yılındaki değişiklik, Rusya anayasasının uluslararası hukuk sistemine karşı bir kalkan olarak kullanmaya elverişli hale getirildiği ve AIHM kararlarının üstünlüğü resmen reddedilmiştir (Gedik & Serdaliyeva, 2022 :814). Bu dönemde 'yabancı ajan' yasası genişletilerek sivil toplum, medya ve muhalefet üzerinde baskıyı artırmış ve yetkililere faaliyetlerini doğru bildirmeyenleri beş yıla kadar hapisle cezalandırma yetkisi tanımıştır ("Russia: Putin signs", 2020). Bu gelişmenin ardından Uluslararası Af Örgütü, yasa tasarısının kabul edilmesi durumunda yalnızca Rusya dışından fon alan sivil toplum kuruluşlarının değil, birçok başka grubun da çalışmalarının ciddi şekilde kısıtlanacağını ve olumsuz etkileneceğini açıklamıştır ("Russia: New 'foreign agents'", 2020). 2021'de muhalif lider Aleksey Navalnyy'nin tutuklanması (Roth, 2021) ve bu süreçte AIHM'in kararının uygulanmaması ("Committee on Legal Affairs and Human Rights", 2021, Doc.15270) Rusya'nın Avrupa insan hakları normlarına meydan okuyan otoriterleşme ve uzaklaşma eğilimini daha da görünür kılmıştır.

Avrupa İnsan Hakları Sisteminden tam kopuş, yalnızca hukuki mekanizmalardan çekilmek veya AIHM kararlarını uygulamamak anlamına gelmemekte, aynı zamanda ulusal hukuk ve siyaset yapısının uluslararası normlara dayalı hesap verebilirlik sorumluluğundan da uzaklaşması anlamına gelmektedir. Rusya örneğinde bu durum, Kırım'ın ilhakı sonrasında oy hakkının askıya alınması ve AIHM'ye başvuru imkanlarının sınırlandırılmasıyla somutlaşmıştır; Kremlin bu süreci, egemenlik ve ulusal güvenlik söylemi üzerinden meşrulaştırmıştır. Bu bağlamda, bu kopuş sadece hukuki bir durum değil, aynı zamanda siyasi bir strateji olarak okunabilir; devlet, uluslararası insan hakları standartlarını kendi anayasal normları ve milli güvenlik öncelikleri lehine araçsallaştırmakta ve uluslararası yargı otoritesinin bağlayıcılığını sorgulamaktadır.

Rusya'nın "Avrupa kimliği" kavramını reddetmesiyle ilişkilendirilebilecek bu süreç, ülkenin "egemen demokrasi"² ve milli değerler kavramları üzerinden Avrupa'nın normlarına alternatif bir meşruiyet zemini oluşturmaya yol açmıştır (Hakamada, 2007: 4; Alagöz, 2023: 58). Bu aynı zamanda, Rusya'nın demokratik sistemini, kendi tarihine, kültürüne ve ulusal çıkarlarına uygun biçimde tanımlama çabasını ifade eder. Bu doğrultuda

2 Bu kavram, Putin'in Cumhurbaşkanı Birinci Başkan Yardımcısı Vladislav Surkov tarafından, 2005 yılında "*Biz sadece demokrasiden yana değiliz. Rusya Federasyonu'nun egemenliğinden yanayız*" ifadesiyle kullanmıştır. (Horvath, 2011: 20)

Rusya, uluslararası hukuk düzeninin bir parçası olma durumundan ziyade, bu düzeni sorgulayan ve ona karşı kendi alternatifini inşa eden bir aktör olmaya yönelmiştir. Avrupa İnsan Hakları Sisteminden kopuş, Rusya'nın uluslararası normlara bağlılığını terk etmesiyle ortaya çıkmıştır. Bu kopuş, iç politikada otoriterleşmenin derinleşmesine yol açmıştır (Ağır & Baharçişek, 2015: 45). Aynı zamanda Rusya, dış politikada daha agresif ve müdahaleci bir tutum benimsemiştir ki Ukrayna işgali de bunun somut örneği olmuştur.

3. 2022 Dönüm Noktası: Avrupa Konseyi'nden Ayrılma ve AİHM Denetiminin Sona Ermesi

2022'de ise Rusya'nın Avrupa insan hakları düzeninden kopuşu resmiyete dökmüştür. Bu yıl, Rusya'nın Avrupa Konseyi'nden fiilen ayrılmasıyla birlikte AİHM denetimine tabiiyeti sona ermiş ve Avrupa insan hakları yapısıyla kurduğu bağ daha da zayıflamıştır. Söz konusu süreç Rusya'nın hem Avrupa kurumlarıyla olan bağlarını hem de uluslararası normatif düzen içindeki konumunu değiştirmiştir.

24 Şubat 2022'de Rusya'nın Ukrayna'ya yönelik başlattığı askeri saldırı, son yılların en büyük uluslararası çatışmalarından biri olmuştur. Bu müdahale, Ukrayna'nın doğusunda ve güneyinde büyük şehirlerin hedef alındığı, havadan ve karadan yapılan yoğun bombardımanlarla başlamış (UNSC/14803, 2022). ve hala devam etmektedir (Luckhurst, & Mitchell, 2025). Savaş, Ukrayna'nın toprak bütünlüğüne yönelik bir ihlal olmasının yanı sıra, uluslararası güvenlik ve insan hakları açısından ciddi sonuçlar doğurmuştur. Rusya'nın müdahalesi kısa sürede uluslararası toplumda da karşılık bulmuş ve AK ve AİHM ile olan ilişkilerdeki gerilim derinleşmiştir. Zira, AK, üye devletlerin hukukun üstünlüğü, demokrasi ve insan haklarına bağlılıklarını taahhüt ettikleri uluslararası bir yapıdır ("CoE", Human Rights, t.y.) Bu bağlamda, Rusya'nın Ukrayna'yı işgali ve bu süreçte savaş suçları işlendiğine ilişkin iddialar, Rusya'nın Konsey'in temel ilkelerine olan bağlılığını tartışmalı hale getirmiştir.

25 Şubat 2022'de, AK Bakanlar Komitesi, insan hakları konusunda ciddi ihlal ve yükümlülükten saptığı gerekçesiyle Rusya'nın temsil haklarını askıya almıştır ("Resolution of the European Court of Human Rights", 2022). 15 Mart 2022'de ise AK Parlamenter Meclisi, Rusya'nın artık Konsey üyesi olamayacağı yönünde görüş bildirmiştir. Nihayetinde, 16 Mart 2022 tarihli karar ile Rusya'nın AK üyeliği Kuruluş Tüzüğü'nün 8. maddesi³ uyarınca

3 3. madde hükümlerini ciddi biçimde çiğneyen herhangi bir Konsey üyesinin temsil hakları askıya alınabilir ve Bakanlar Komitesi tarafından 7. madde hükümlerine göre çekilmesi istenebilir. Böyle bir üye bu isteğe uymazsa Komite, belirleyebileceği bir tarihten başlayarak bu üyenin Konsey üyeliğinin sona erdiğine karar verebilir ("Statute of the Council of Europe", 1949)

resmi olarak sona ermiştir (CoE, Resolution CM/Res(2022)2). Bu süreçte Rusya, dikkat çekici bir hamle yapmıştır. AK 'de kendi üyeliklerinin askıya alınması ve olası ihraç süreci görüşülürken, Rusya Konsey'e resmi bir tebligat göndererek oylamadan bir gün önce (15 Mart 2022) üyelikten çekilmek istediğini bildirmiştir. Ancak, Konsey gerçekleştirdiği oylama sonucunda Rusya'yı resmen üyelikten çıkarmıştır ("Rusya Avrupa Konseyi'nden Resmen Ayrıldı", 2022). Rusya, bu süreçte, alınan kararın kendi inisiyatifi doğrultusunda alınmış gibi bir izlenim yaratmaya çalışarak stratejik bir adım atmıştır.

AK'nin bu kararı, yalnızca kurumsal bir üyelikten çıkış değil; aynı zamanda Rusya'nın Avrupa insan hakları denetim sistemine karşı farklı bir tutum benimsemesi anlamına da gelmektedir. Söz konusu karar, AK Statüsü'ne dayanılarak alınmış olup, Rusya'nın Ukrayna'ya yönelik saldırılarının yanı sıra, önceki yıllarda AİHM kararlarına karşı sergilediği olumsuz yaklaşımlar ve uluslararası yargı kararlarını iç hukukta tanımama eğilimleri birlikte değerlendirildiğinde, hukuken gerekçelendirilmiş bir adım olarak görülmektedir.

Rusya'nın AK üyeliğinin sona erdirilmesi, AİHS'nin 58/3. maddesi uyarınca⁴, Rusya'nın Sözleşme'den de çekilmesi ve dolayısıyla AİHM yetkisinden ayrılması sonucunu doğurmuştur. 7 Haziran 2022'de Rusya Parlamentosu AİHM'nin ülkedeki yargı yetkisine son veren iki yasa tasarısını kabul etmiş ve Rusya ile Avrupa'nın insan hakları sistemi ile arasındaki bağın kopuşu resmileştirmiştir ("Russian Parliament Votes", 2022). Ancak fiili sonlanmış, Rusya'nın ayrılma talebinin üzerinden altı ay geçmesi ile yani 16 Eylül 2022 tarihiyle gerçekleşmiştir ("Russia Ceases to be Party", 2022). Bu tarihe kadar olası ihlaller için AİHM'nin karar verebilme yetkisi devam etmektedir ("Respondent Governments", 2022).

Rusya'nın AK ve AİHS'den çekilme talebi/ihracı'nın çok boyutlu etkileri olmuştur. Hukuki anlamda, Rusya'nın Avrupa insan hakları sistemine taraf olma statüsünü sona erdirmiştir, Rusya vatandaşları artık AİHM başvuru yapma hakkını kaybetmiştir. Hali hazırda, ihraç sürecinde, mahkeme önünde Rusya aleyhine 17.450 başvuru ve Bakanlar Komitesi'nde bekleyen 2129 karar bulunmaktadır ve bunlar Rusya tarafından henüz tam olarak uygulanmamıştır (Csuri, 2022: 199). Bu durum, hem Rus hukuk sisteminde insan hakları koruma standartlarının zayıflamasına hem de uluslararası yükümlülüklerin uygulanabilirliğinin ciddi biçimde azalmasına yol açmıştır. Sonuç olarak, Rusya'nın AK ve AİHS'den çekilmesi, hem ulusal

4 Avrupa Konseyi üyeliği sona eren her Yüksek Sözleşmeci Taraf'ın bu Sözleşme'ye de taraf sıfatı da aynı koşullarla sona erer ("AİHS", 58/3: 1950).

hem uluslararası düzlemde insan hakları koruma rejiminde yapısal bir boşluk yaratmış; bireylerin hukuki güvencelerini ve Avrupa'daki ortak insan hakları standartlarını zedeleyen derin etkiler doğurmuştur.

Rusya'nın AK'den çıkışı ve AİHM denetiminden çıkmasını, sadece hukuki değil siyasi anlamda da okumak gereklidir. AK tarihinde ilk kez bir üye devletin ihraç edilmesi (Aral, 2025: 113) ve bunun da Rusya olması sembolik açıdan önemlidir. Bu süreç aynı zamanda Rusya'nın Batı kurumlarından giderek izolasyonunu derinleştirmiş ve Moskova'nın "egemen değerler" söylemiyle alternatif bir siyasi-ideolojik eksen oluşturma çabalarını hızlandırmıştır. Rusya'daki sivil toplumun ve muhalif çevrelerin Avrupa kurumlarıyla temas kanalları kapanmış, insan hakları ve demokrasi alanındaki uluslararası baskı artmıştır. Sonuç olarak, Rusya'nın AK ve AİHS'den çekilme süreci, bir yandan Avrupa insan hakları rejiminin varlık sebebi ve bütünlüğünü koruyan ilkesel bir adım olarak görülürken, diğer yandan Avrupa ile Rusya arasında yeni bir siyasi kutuplaşmanın ve insan hakları rejiminde yapısal bir boşluğun ortaya çıkmasına neden olmuştur.

Özetle, Rusya'nın AK'den çekilme bildirimini yaptığı sırada ihraç sürecinin zaten başlatılmış olması, bu olayın gönüllü bir ayrılıktan çok zorunlu bir dışlanma olduğunu göstermektedir. 2022'de üyeliğin sona ermesi ve AİHS taraflığının kalkması, Rusya'nın Avrupa insan hakları sisteminden hukuki ve siyasi bir kopuşunu simgelemektedir. Ukrayna'ya saldırı, bu sürecin hem gerekçesi hem de hızlandırıcısı olmuştur. Sonuçta Rusya, Avrupa değerler düzeninden tecrit edilmiş, vatandaşları ise AİHM nezdinde uluslararası koruma hakkını kaybetmiştir.

4. Rusya'nın BM İnsan Hakları Sistemi ile İlişkisi (2022–2025)

Rusya, Ukrayna'ya yönelik askeri müdahalesi sonrasında, Avrupa insan hakları sistemiyle yaşadığı kopuşun ardından BM İnsan Hakları Konseyi (İHK) ile ilişkilerinde de kopuş ve dışlanma süreci başlamıştır. Bu bağlamda, 7 Nisan 2022 tarihli BM Genel Kurulu kararında, "Ukrayna'daki insan hakları krizine ve Rusya'nın ağır ihlallerine ilişkin endişelerini ifade eder, Birleşmiş Milletler'in açıklamalarını kabul eder ve 26 Mart 2022 tarihli izleme raporunu göz önünde bulundurur" ifadesiyle, Rusya'nın BM İnsan Hakları Konseyi üyelik haklarının askıya alınmasına karar verilmiştir (A/RES/ES-11/3, 2022).

Bu karar, Rusya'nın yalnızca Avrupa merkezli insan hakları mekanizmalarından çıkarılmakla kalmadığını, aynı zamanda küresel insan hakları sistemi içinde BM ile olan ilişkilerinin de önemli bir dönüşüm geçirdiğini ortaya koymaktadır. BM İHK üyeliğinin askıya alınmasıyla

Rusya, önceden sahip olduğu katılımcı aktör konumunu kaybetmiş; daha çok denetim baskısına maruz kalan ve diplomatik manevra alanları sınırlı bir pozisyona evrilmiştir.

BM'nin bu kararının ardından Rusya BM Daimi Temsilci Yardımcısı Gennady Kuzmin "Rusya Federasyonu'nun BM İnsan Hakları Konseyi üyeliğinin askıya alınmasına ilişkin Genel Kurul kararını, bağımsız iç ve dış politikalar yürüten egemen bir BM üye devletine yönelik açık bir cezalandırma niteliğinde, gayrimeşru ve siyasi bir adım olarak değerlendirmektedir." Diyerek karardan duyulan rahatsızlığı dile getirmiştir ("Statement by Deputy", 2022).

Rusya ile ilgili bu gelişmelerin akabinde, BM İnsan Hakları Yüksek Komiserliği (OHCHR) tarafından, Ekim 2022'de Rusya'daki insan hakları durumuna ilişkin özel raportör atanmıştır (A/HRC/RES/51/25, 2022). Mariana Katzarova tarafından yürütülen bu görev kapsamında hazırlanan 2023 tarihli rapor, ülke genelinde muhalefet, basın özgürlüğü ve barışçıl toplumsal muhalefet üzerindeki baskıların arttığını belgelemekte ve devletin bu mekanizmalarla iş birliğini reddettiğini vurgulamıştır ("Human Rights in Russia", 2023).

Rusya yönetimi, uluslararası insan hakları sistemine yönelik eleştirilerini "egemenliğe saldırı" ve "Batı merkezli normlara dayalı baskı" söylemleriyle yapılandırmıştır. Bu bakımdan, Rusya'nın tepkisi sadece hukuki değil, aynı zamanda ideolojik bir yön taşımaktadır ve devletin insan hakları rejiminde konumunu yeniden tanımlama çabası olarak yorumlanabilir. Rusya, askıya alma kararı sonrası yeniden BMİHK üyeliği için girişimde bulunmuş ancak 2023'te yapılan oylamada başarısız olmuştur ("Rusya'dan ihraç edildiği", 2023). Bu durum, devletin BM insan hakları sistemine geri dönemediğini ve çok taraflı platformlarda sınırlı katılım ile izole bir konum kazandığını ortaya koymaktadır. Sonuç olarak, Rusya uluslararası insan haklarında denetim ve normatif süreçlerde yalnızlaşmıştır.

Sonuç olarak, 2022 sonrası döneminde Rusya'nın BM insan hakları sistemiyle ilişkisi, uluslararası hukuki normlar ve siyasi dengeler açısından ciddi bir kırılmayı göstermektedir. Genel Kurul kararları ve İnsan Hakları Konseyi üyeliğinin askıya alınması, Rusya'nın sınırlı bir aktör konumuna düşmesine yol açarken, OHCHR ve özel raportörlerin raporları devletin iç insan hakları uygulamalarındaki ihlalleri belgeleyerek uluslararası denetimin güçlendiğini ortaya koymuştur. Rusya'nın egemenlik ve Batı karşıtlığı söylemleri ise yalnızca hukuki süreçlere tepki değil, aynı zamanda ideolojik bir direniş stratejisi olarak okunabilir. Tüm bu gelişmeler, devletin BM insan

hakları mekanizmalarına katılımını sınırlamış ve uluslararası platformlarda izolasyonunu derinleştirmiştir.

Sonuç ve Değerlendirme

Rusya'nın AK ve AİHM ile ilişkilerinin evrimi, yalnızca bir devletin uluslararası örgütlerle bağının zayıflaması değil; aynı zamanda uluslararası insan hakları hukukunun sınırları ile devlet egemenliği anlayışı arasındaki gerilimin bir tezahürü olmuştur. 1996'da AK'ye katılım, Rusya açısından uluslararası toplumla yeniden bütünleşme iradesinin sembolü iken; 2022'deki ayrılış, bu entegrasyonun hem siyasal hem hukuki düzlemde başarısızlığını temsil etmiştir. Kırım'ın ilhakı ve ardından gelen Ukrayna müdahalesi, Rusya'nın Avrupa merkezli insan hakları sistemiyle bağlarını zayıflatmış ve bu sisteme yönelik meşruiyet tartışmalarını artırmıştır. 1996–2014 döneminde Rusya'nın AK'ye katılımı, ilk bakışta bir “Avrupahılaşma” süreci olarak görülmüş olsa da, bu süreç derin bir dönüşümden çok, uluslararası alanda meşruiyet kazanma çabasıyla sınırlı kalmıştır. Çeçenistan savaşlarında yaşanan ağır insan hakları ihlalleri, AİHM kararlarının uygulanmaması ve devletin “egemenlik” anlayışını insan haklarının önüne koyan tutumu, Rusya'nın Avrupa kurumlarındaki varlığını sembolik bir üyelik düzeyine indirgemıştır.

2014 sonrası dönemde Kırım'ın ilhakı, Rusya'nın Avrupa değer sistemiyle olan kurumsal ve hukuki bağlarını koparan bir dönüm noktası olmuştur. AK ve AİHM'in tepkileri hukuki çerçevede anlamlı olsa da, Rusya bu mekanizmaları kendi ulusal egemenlik ve anayasal önceliklerini gerekçe göstererek tanımamıştır. Rusya'nın AİHM kararlarını reddetmesi, Avrupa hukukunun üstünlüğünü sorgulayan bir stratejiye işaret etmiş; bu tutum yalnızca kendi iç hukuk düzenini şekillendirmekle kalmamış, aynı zamanda Avrupa'daki insan hakları rejiminin etkinliğini ve sınırlarını da tartışmaya açmıştır. Bu bağlamda Rusya örneği, uluslararası hukukta hukuki bağlayıcılık ile devletlerin uygulama tercihleri arasındaki gerilimi somut bir biçimde ortaya koymaktadır.

2022'de Rusya'nın AK'den ihracı, onu sadece kurumsal olarak değil, kimlik açısından da Avrupa'dan uzaklaştırmıştır. Bu durum Avrupa insan hakları sistemi için iki yönlü bir anlam taşır: Bir yandan Konsey, kendi normlarını korumak adına ilkeli bir adım atmıştır; diğer yandan ise Avrupa'nın insan hakları anlayışının kapsayıcılığının sınırlarını göstermiştir. Zira, bir devletin sistem dışına itilmesi, insan hakları ihlallerini azaltmak yerine, uluslararası denetimin kaybolmasına ve mağdurların hukuki başvuru yollarının kapanmasına yol açmaktadır. Bu nedenle Rusya'nın ihracı, sistemin

meşruiyetini koruma çabası ile evrenselliğin pratikte daralması arasındaki çelişkiyi ortaya koymaktadır.

BM sisteminde yaşanan gelişmeler ise, Rusya'nın Avrupa'daki kopuşunun küresel düzeydeki yansımalarını göstermiştir. BM Genel Kurulu ve İnsan Hakları Konseyi kararları, Rusya'nın uluslararası itibar kaybını ortaya koyarken; özel raportör raporları, ihlallerin sistematik olduğunu göstermektedir. Ancak BM, Güvenlik Konseyi'ndeki güç dengeleri nedeniyle yaptırım uygulamakta sınırlı kalmakta ve bu da daimi üyelerin hesap verebilirliğini zorlaştırmaktadır. Sonuç olarak, Rusya örneği hem bir devletin izolasyonunu hem de uluslararası insan hakları sisteminin yapısal sınırlarını gözler önüne sermektedir.

“Bir Kopuşun Hikâyesi” iki açıdan okunabilir. Birincisi, Rusya'nın uluslararası insan hakları normlarından uzaklaşması ve bu süreçte hem Avrupa hem de küresel sistemle olan ilişkilerinin kopuşunun siyasi ve hukuki boyutlarıdır. İkincisi ise, bu olayın, uluslararası insan hakları düzeninin etkinliği ve sınırlılıklarını ortaya koyan yapısal bir kriz örneği olarak değerlendirilmesidir. Rusya örneği, sadece bir devletin uluslararası normlardan uzaklaşmasını göstermiyor; aynı zamanda insan hakları ve uluslararası hukukun, büyük güçlerin siyaseti karşısında ne kadar kırılgan olduğunu da ortaya koyuyor. Rusya'nın egemenlik vurgusu ve kendi değerlerini öne çıkarması, insan haklarının evrenselliğinin pratikte ne kadar sınındığını ve uluslararası sistemin krizini açıkça gösteriyor.

Geleceğe bakıldığında, Rusya'nın yeniden Avrupa insan hakları sistemine entegre olup olamayacağı sorusu açık kalmakla birlikte, mevcut eğilimler ülkenin “egemen değerler” söylemi etrafında kendi alternatif düzenini inşa etmeye yöneldiğini göstermektedir. Sonuç olarak, Rusya'nın Avrupa ve BM insan hakları sistemlerinden uzaklaşması, uluslararası insan haklarının evrenselliğine ciddi bir meydan okuma oluşturmuştur. Avrupa kurumları ilkeler düzeyinde tutarlı olsa da pratikte sınırlı etkiye sahip olmuştur. BM sistemi ise tepkilerini yaptırımlara dönüştürememiştir. Rusya örneği, uluslararası insan hakları rejiminin evrenselliğinin, güç dengeleri ve siyasal çıkarlarla ne ölçüde sınırlı olduğunu göstermesi bakımından önemli bir ders niteliğindedir; bu durum, evrensel ilkelerin siyasal rekabetin aracı haline gelmesinin yalnızca belirli devletleri değil, tüm uluslararası toplumun ortak değerlerini de tehdit ettiğini ortaya koymaktadır.

Kaynakça

- Ağır, O. & Baharççek, A. (2015). Rusya Federasyonu'nda Demokrasinin Yerleş(e)memesinin Nedenleri. *Akademik Yaklaşımlar Dergisi*, 6(1), 45-63.
- Alagöz, Ç. (2023). Rusya'da Egemen Demokrasi Söylemine Hukuksal ve Siyasal Bir Bakış. *Journal of Emerging Economies and Policy*, 8(2), 57-66
- Amnesty International. (2020). Russia: New 'Foreign Agents' Bill Further Erodes Freedom of Expression and Association. <https://www.amnesty.org/en/latest/press-release/2020/11/russia-new-foreign-agents-bill-further-erodes-freedom-of-expression-and-association/>
- apnews. (2023). Human Rights in Russia Have 'Significantly' Worse-
ned Since Ukraine War Began, UN-Backed Expert Says". <https://apnews.com/article/russia-human-rights-council-ukraine-e240c-207035b391795302175cc7013b5>
- Aral, I. (2025). Russia's Expulsion: The Council of Europe as the Guardian of European Imperialism. *Leiden Journal of International Law* 38, 113-130 <https://doi.org/10.1017/S0922156524000669>
- Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi. (1950). https://www.echr.coe.int/documents/d/echr/convention_tur
- Birleşmiş Milletler Genel Kurul. A/RES/68/262, 2014. <https://docs.un.org/en/A/Res/68/262>
- Bowring, B. (2000). Russia's Accession to the Council of Europe and Human Rights: Four Years on. *Helsinki Monitor*, 11(3), 53-72. <https://doi.org/10.1163/157181400X00328>
- Brummer, K. (2024). The Council of Europe, Russia, and the Future of European Cooperation: any Lessons to be Learned from the Past?. *International Politics*, 61, 258-278. <https://doi.org/10.1057/s41311-024-00557-w>
- Busygina, I. & Kahn, J. (2020). Russia, the Council of Europe and "Ruxit," or Why Non-Democratic Illiberal Regimes Join International Organizations. *Problems of Post-Communism*, 67(1), 64-77, <https://doi.org/10.1080/10758216.2019.1660186>
- Casier, T. (2018). A Classic Dilemma: Russia's Threat to Withdraw from the Council of Europe. Heinrich Böll Stiftung. <https://eu.boell.org/en/2018/02/21/classic-dilemma-russias-threat-withdraw-council-europe?utm>
- Council of Europe, Directorate General, Human Rights and Rule of Law. Human Rights. <https://www.coe.int/en/web/human-rights-rule-of-law/conference-of-the-council-of-europe-justice-ministers>
- Council of Europe, Parliamentary Assembly, Resolution 2034 (2015). https://www.europarl.europa.eu/meetdocs/2014_2019/documents/dru/dv/dru_20151015_02b/dru_20151015_02ben.pdf?utm

- Council of Europe, Resolution 96(2), 1996. <https://rm.coe.int/090000168062e4fa>
- Council of Europe. (1949). Statute of the Council of Europe. <https://www.coe.int/en/web/conventions/full-list?module=treaty-detail&treatynum=001>
- Council of Europe. (1950). Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms. <https://www.coe.int/en/web/conventions/full-list?module=treaty-detail&treatynum=005>
- Council of Europe. (2021). Committee on Legal Affairs and Human Rights. The Arrest and Detention of Alexei Navalny. The arrest and detention of Alexei Navalny. Doc. 15270. <https://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/Xref-XML2HTML-EN.asp?fileid=29161>
- Council of Europe. (2022). Russia Ceases to be Party to the European Convention on Human Rights. <https://www.coe.int/en/web/portal/-/russia-ceases-to-be-party-to-the-european-convention-on-human-rights?utm>
- Council of Europe. Resolution CM/Res(2022)2. <https://rm.coe.int/0900001680a5ed96?utm>
- Csuri, A. (2022). Russian Federation Ceased to Be a Party to the ECHR. EUCRIM. The European Criminal Law Associations' Forum. 2022/3. https://eucrim.eu/media/issue/pdf/eucrim_issue_2022-03.pdf#page=37
- dw.com. (2020). Russia: Putin Signs 'Foreign Agent' Law. <https://www.dw.com/en/russia-putin-expands-foreign-agent-law-to-target-individuals/a-56095483?utm>
- dw.com. (2022, 15 Mart). Rusya Avrupa Konseyi'nden Resmen Ayrıldı. <https://www.dw.com/tr/rusya-avrupa-konseyinden-resmen-ayr%C4%B1ld%C4%B1/a-61137487>
- Erlanger, S. (2019). Council of Europe Restores Russia's Voting Rights. <https://www.nytimes.com/2019/06/25/world/europe/council-of-europe-russia-crimea.html>
- euronews. (2023). Rusya'dan İhraç Edildiği BM İnsan Hakları Konseyi'ne Yeniden Katılmak İçin Kampanya. <https://tr.euronews.com/2023/09/26/rusyadan-ihrac-edildigi-bm-insan-haklari-konseyine-yeniden-katilmak-icin-kampanya>
- European Court of Human Rights. (2005). Case of Khashiyev and Akayeva v. Russia, 2005, Applications nos. 57942/00 and 57945/00. [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:\[%22001-68419%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-68419%22]})
- European Court of Human Rights. (2007). Case of Baysayeva v. Russia. Application no. 74237/01. [https://hudoc.echr.coe.int/fre#{%22itemid%22:\[%22001-80025%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/fre#{%22itemid%22:[%22001-80025%22]})
- European Court of Human Rights. (2007). Case of Musayev and Others v. Russia. Applications nos. 57941/00, 58699/00 and 60403/00. [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:\[%22001-81908%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-81908%22]})

- European Court of Human Rights. (2018). Case of Murtazaliyeva v. Russia, 2018, Application no. 36658/05. [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:\[%22001-187932%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-187932%22]})
- European Court of Human Rights. (2022). Resolution of the European Court of Human Rights on the Consequences of the Cessation of Membership of the Russian Federation to the Council of Europe in light of Article 58 of the European Convention on Human Rights. https://www.echr.coe.int/documents/d/echr/Resolution_ECHR_cessation_membership_Russia_CoE_ENG?utm
- European Court of Human Rights. (2022). Respondent Governments. <https://www.echr.coe.int/respondent-governments?utm>
- European Court of Human Rights. (2022). Russia. https://www.echr.coe.int/documents/d/echr/cp_russia_eng?utm
- European Court of Human Rights. <https://www.echr.coe.int/>
- European Parliament. (2016). Think Tank-Human Rights in Russia. https://www.europarl.europa.eu/thinktank/en/document/EPRS_BRI%282016%29589768?utm
- Evangelista, M. (2002). *The Chechen Wars: Will Russia Go the Way of the Soviet Union?*. Washington, D.C. : Brookings Institution Press
- Gedik, Ö. & Serdaliyeva, A. (2022). Rusya Federasyonu Anayasası'nda 2020 Yılında "Federal Devlet" Başlığı Altında Yapılan Değişikliklerden Hareketle Federal Yapının İncelenmesi. *Sakarya Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*. 10(2), 783-818.
- Hakamada, S. (2007). The Crisis of National Identity and 'Sovereign-Democracy' in Russia. *Russian and East European Studies*. 36: 3-16. <https://doi.org/10.5823/jarees.2007.3>
- Horvath, R. (2011). Putin's 'Preventive Counter-Revolution': Post-Soviet Authoritarianism and the Spectre of Velvet Revolution. *Europe-Asia Studies*, 63(1), 1-25. <https://doi.org/0.1080/09668136.2011.53429>
- Human Rights Watch. (1997). Russian Federation, A Review of the Compliance of the Russian Federation with Council of Europe Commitments and Other Human Rights Obligations on the First Anniversary of its Accession to the Council of Europe. https://www.hrw.org/legacy/reports/1997/rusfed/Russia.htm?utm_source
- Human Rights Watch. (2016). Russia-Event of 2015. <https://www.hrw.org/world-report/2016/country-chapters/russia?utm>
- independent.com. (2022). Avrupa Konseyi, Rusya'nın Temsil Hakkını Askıya Aldı. (2022). <https://www.indyturk.com/node/477161/d%C3%BCnya/avrupa-konseyi-rusyan%C4%B1n-temsil-hakk%C4%B1n%C4%B1-ask%C4%B1ya-ald%C4%B1>

- Janis, M. (1997). Russia and the 'Legality' of Strasbourg Law, *European Journal of International Law*, 8(1): 93–99, <https://doi.org/10.1093/oxfordjournals.ejil.a015564>
- Luckhurst, T. & Mitchell, O. (2025). Russian Drone Slams into Block of Flats in Deadly Wave of Strikes Across Kyiv. <https://www.bbc.com/news/articles/cn4jn94gyll0>
- Parliamentary Assembly. (1996). Russia's Request For Membership of the Council of Europe. https://pace.coe.int/en/files/13932/html?utm_source
- Permanent Mission of the Russian Federation to the United Nations. (2022). Statement by Deputy Permanent Representative Gennady Kuzmin after adoption of UNGA resolution on suspension of the rights of membership of the Russian Federation in the Human Rights Council. https://russiaun.ru/en/news/k_070422?utm
- President of Russia Official Web Site. (2014). Address by President of the Russian Federation. <http://en.special.kremlin.ru/events/president/news/20603>
- reuters.com. (2022). Russian Parliament Votes to Break with European Court of Human Rights. (June 7, 2022). <https://www.reuters.com/world/europe/russian-parliament-votes-exit-european-court-human-rights-2022-06-07/>
- Roth, A. (2021). Alexei Navalny: 1,000 Arrested after Protests over Jailing of Russian Opposition Leader. <https://www.theguardian.com/world/2021/feb/02/russian-opposition-leader-alexei-navalny-jailed>
- Sherwin, E. (2019). Putin: Sanctions Hurt Europe more than Russia. <https://www.dw.com/en/vladimir-putin-sanctions-hurt-europe-more-than-russia/a-49277071>
- Smirnova, M. (2015). Russian Constitutional Court Affirms Russian Constitution's Supremacy over ECtHR Decisions. <https://ukconstitutional-law.org/2015/07/17/maria-smirnova-russian-constitutional-court-affirms-russian-constitutions-supremacy-over-ecthr-decisions/?utm>
- United Nation Security Council. 8974th Meeting. SC/14803, 2022. <https://press.un.org/en/2022/sc14803.doc.htm>
- United Nations General Assembly. A/HRC/RES/51/25, 2022. <https://docs.un.org/en/A/HRC/RES/51/25>
- United Nations General Assembly. A/RES/ES-11/3, 2022. <https://docs.un.org/en/a/res/es-11/3>
- United Nations Human Rights Council. (2003). Amnesty International Report - Russian Federation. <https://www.refworld.org/reference/annualreport/amnesty/2003/en/92735?utm>
- Zaslavskaya, N. & Averre, D. (2018). EU-Russia Political and Security Cooperation: Major Research Trends. *Journal of Contemporary European Studies*, 27(2), 147–158. <https://doi.org/10.1080/14782804.2018.1534726>